

Sammanfattning: Analytisk textkompetens – problemdrivet skrivande i samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnen

Denna översikt riktar sig till lärare som undervisar i samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnen i gymnasieskolan, men kan även vara relevant för andra som arbetar med elevers läs- och skrivutveckling. Översiktens syfte är att bidra med kunskap om hur en analytisk textkompetens kan utvecklas genom undervisning där problemdrivet skrivande är ett centralt inslag. Målet är att tydliggöra didaktiska möjligheter och utmaningar med olika undervisningsaktiviteter.

Analytisk textkompetens syftar på de kunskaper, förmågor och färdigheter som elever behöver utveckla i gymnasieskolan för att kunna hantera avancerade skrivkrav i olika typer av sammanhang. Problemdrivet skrivande avser skrivande där elever behöver förstå, förklara eller ta ställning i komplexa frågor genom att formulera och pröva påståenden, använda argument och hantera olika perspektiv och källor.

Översikten utgår från följande frågeställning:

Hur kan undervisning med problemdrivet skrivande i samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnen utformas så att den främjar utvecklingen av elevers analytiska textkompetens?

I denna översikt är problemdrivet skrivande ett inslag som alla studierna har gemensamt. På så sätt kan studierna bidra med olika aspekter av hur undervisningen kan utveckla elevers analytiska textkompetens.

Översiktens resultat

Studierna i översikten analyserar undervisning där elever skriver argumenterande och utredande texter och där arbetet ofta inkluderar källor, respons, revidering och olika former av stöttning. Fokus i översikten riktas mot en förståelse av hur undervisningspraktiker byggs upp, vilka komponenter som samspekar och hur variationer i studierna kan begripliggöras.

I syntesen av studiernas resultat framträder framför allt tre teman som särskilt viktiga för att undervisning i problemdrivet skrivande ska möjliggöra utveckling av elevers analytiska textkompetens: vägleda elevernas skrivande, undervisa i strategier och möjliggöra elevernas aktiva deltagande.

Att vägleda elevernas skrivande

Den första delen av resultatkapitlet visar hur undervisning med problemdrivet skrivande baseras på en kombination av olika undervisningsaktiviteter som riktar sig mot både analys, ämnesinnehåll och språk. Resultaten kan sammanfattas i två övergripande slutsatser. Den första är att studierna visar på betydelsen av att integrera läsning, samtal och skrivande i undervisningsupplägg som innehåller både lärarcentrerade

och elevcentrerade aktiviteter. Det framgår också att problemdrivet skrivande är nära kopplat till ämnesspecifika sätt att resonera och skriva.

En andra slutsats är betydelsen av explicit undervisning om argumentation, ämnesbegrepp och språkbruk. I studier om historieundervisning handlar det exempelvis om källkritik, kontextualisering och begrepp för att resonera om historiska samband. I studier om litteraturundervisning kan det handla om att gå bortom referat och formulera underbyggda tolkningar med hjälp av relevanta skrivgrepp. Resultaten pekar på att ämneskunnande och skrivande utvecklas tillsammans.

Att undervisa i strategier

Den andra delen av resultatkapitlet fokuserar på hur strategier och andra verktyg bidrar till att utveckla elevernas problemdrivna skrivande. Strategiundervisning syftar till att eleven självständigt ska kunna tillämpa strategier för planering, skrivande och revidering. Undervisningen följer i huvudsak en generisk undervisningsmodell som kan anpassas till olika strategier, uppgifter och lärandemål. Läraren demonstrerar strategin i fråga genom att tänka högt (modellering) följt av muntlig interaktion, vilka tillsammans syftar syftar till att eleverna i slutändan ska kunna tillämpa strategin på egen hand. I grunden handlar det om att förklara olika sätt att gå tillväga i skrivandet på ett klart och tydligt sätt, att synliggöra strategier för exempelvis argumentation, källkritik och tolkning.

Strategier som att arbeta med modeller för argumentation är verktyg som kan bidra med en förståelse för hur en text byggs upp – där ett påstående behöver stödjas av argument och där resonemanget behöver klargöra varför beläggen faktiskt stödjer slutsatsen. Synliggörandet av tillvägagångssätt för argumentation i olika sammanhang kan stödja elever i att gå från ensidiga argument till mer prövande och nyanserade texter.

Studierna visar att både generella och ämnesspecifika strategier kan bidra till att förbättra kvaliteten i elevernas texter, men att de leder till olika typer av lärande. Generella strategier – som brainstorming, reflekterande frågor och generella modeller för argumentation – stärker elevernas förmåga att resonera, revidera och tänka kritiskt. Ämnesspecifika strategier bidrar även med att fördjupa elevernas ämnesförståelse och utveckla ett mer disciplinärt skrivande som svarar mot ämnesspecifika kunskapsmål. Ämnesspecifika strategier används exempelvis för att stödja eleverna när det problemdrivna skrivandet förväntas vara baserat på källor, vilket flera studier visar kan vara en utmaning för eleverna. Ett sådant skrivande kan vara mer utmanande än att skriva utifrån egna åsikter eller enbart bakgrundskunskap, eftersom eleven behöver förstå och värdera källor, parafrasera dem, organisera material och integrera eventuellt motstridiga uppgifter i en sammanhängande text. Detta framträder som en viktig komponent i analytisk textkompetens: att kunna identifiera alternativa perspektiv, pröva deras bärkraft och väga dem mot den egna slutsatsen.

Att möjliggöra elevernas aktiva deltagande

I den sista delen av resultatkapitlet diskuterar vi potentialen i samtalsbaserade övningar och dialogiska arbetssätt, och hur sådana undervisningsaktiviteter kan bidra till förmågor som perspektivtagande och integrering av argument i välgrundade resonemang. I den här typen av undervisning är lärarens roll att skapa tydliga ramar

som gör samtalen produktiva och kopplade till skrivuppgiftens krav. En utmaning som tas upp är att alltför komplexa upplägg med avancerade aktiviteter och stödmaterial kan överbelasta elever. Här tyder resultaten på att lärare behöver balansera undervisningens komplexitet mot faktorer som tid och klassammansättning.

Elevers förmåga till perspektivtagande framträder som en central komponent i problemdrivet skrivande, samtidigt som det är en utmaning att utveckla denna förmåga hos eleverna. Här tyder resultaten på att uppgiftens utformning har betydelse för elevers möjligheter att utveckla perspektivtagande. Uppgifter som syftar till att eleverna framför allt ska ta ställning och driva en ståndpunkt kan leda till ensidiga resonemang, vilket riskerar att befästa en förenklad förståelse av problemdrivet skrivande hos eleverna. Uppgifter av mer utredande karaktär som kräver syntes av olika perspektiv tenderar däremot att stimulera till en fördjupad förståelse och mer nyanserade texter.

Ytterligare ett tema som diskuteras i denna del är elevers arbete med revideringar. Här kan en åtskillnad mellan å ena sidan revideringar på en mer övergripande nivå med fokus på struktur och resonemang, och å andra sidan på en mer lokal textnivå som fokuserar på stavning och formuleringar vara fruktbar.

Diskussion och slutsatser

I undervisning med problemdrivet skrivande för att utveckla elevers analytiska textkompetens finns det olika didaktiska val och utmaningar att ta ställning till. Undervisningens utformning beror exempelvis på om det är skrivandet och texten i sig som är målet för undervisningen, eller om målet ligger bortanför texten och skrivandet. Undervisningen kan också fokusera på skrivande som en generell respektive ämnesspecifik förmåga och aktivitet.

I översiktens resultat framkommer att förmågan att föra välgrundade resonemang är övergripande och central för analytisk textkompetens. I diskussionen lyfter vi fram betydelsen av att öva upp reflektion genom systematiskt frågeställande och en förmåga att förstå och hantera olika perspektiv. Vi ger även konkreta exempel på hur man som lärare kan vidareutveckla denna förmåga i undervisningen.

Övergripande slutsatser

Problemdrivet skrivande ställer höga krav på eleverna, och undervisningen behöver därför göra skrivandets centrala delar tydliga, hanterliga och möjliga att öva på. Översiktens resultat pekar mot att analytisk textkompetens kan stärkas av att elever får delta i undervisningspraktiker där läsning, samtal och skrivande hänger ihop. Eleverna behöver också bygga och pröva resonemang med hjälp av strategier samt utveckla ämnesspecifika sätt att resonera och skriva. I huvudsak belyser studierna i översikten fyra områden för hur undervisningen kan planeras och iscensättas för att stödja elevers utveckling av analytisk textkompetens:

- Problemdrivna uppgiftstyper (hur uppgiftens syfte och utformning styr skrivandet).
- Källbaserat skrivande (att förstå, värdera och integrera källor i välformulerade resonemang).

- Strategiundervisning (verktyg för planering, textstruktur och revidering).
- Dialog och respons (samtal och återkoppling som stöd för att utveckla perspektivtagande i nyanserade resonemang).

En övergripande slutsats av resultaten är att analytisk textkompetens verkar utvecklas som bäst när undervisningen underbygger skrivandet som praktik, snarare än textproduktion. Det sker genom att elever återkommande får möjligheter att pröva, ompröva och utveckla sina resonemang i samspel med ämnesinnehåll, källor och samtal.

Användning av resultaten

Med översikten vill vi bidra till en undervisningspraktik där lärare kan göra mer medvetna val av uppgifter, stöd och arbetssätt för att på så sätt utveckla elevernas analytiska textkompetens. Översikten ger exempel på typiska utmaningar – exempelvis att elever har svårt att utveckla stringent resonemang, att de skriver ensidigt eller har svårt att integrera källor – och visar samtidigt hur explicit undervisning om uppgiftens krav, modeller för resonemang och strategier för revidering kan skapa gynnsamma förutsättningar för elevernas lärande. Översikten innehåller diskussionsfrågor kopplade till resultatavsnitten som kan användas i kollegiala samtal. I diskussionskapitlet finns även ett avsnitt som handlar om hur man kan vidareutveckla undervisning i studierna. Där fokuserar vi på arbete med topoi, argumentationsscheman och funktionellt språkbruk.

Urval av forskning

Översikten bygger på ett systematiskt urval av 24 studier som valts ut efter omfattande sökningar i internationella och nationella databaser. Studierna är genomförda i gymnasieskola eller motsvarande, och i vissa fall i introduktionskurser i högre utbildning som bedömts jämförbara med gymnasieskolan vad gäller problemdrivna skrivkrav. Underlaget omfattar samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnen (bland annat historia, engelska, litteratur, filosofi och svenska) och studier från flera länder, med en majoritet från USA.

